

Forord

Knud Rasmussen er mit store idol. Både som eventyrer, forsker og formidler er han dybt inspirerende. Hans usnobbede og respektfulde måde at udvise oprigtig interesse for andre mennesker er forbilledlig – og så er selve 5. Thule-ekspedition uden tvivl hans største bedrift og må siges at være det ultimative eventyr. Det er en perfekt kombination af fantastisk vovemod og et beundringsværdigt formål, som resulterer i en treårig og 18.000 kilometer lang rejse i et af verdens mest barske landskaber – ovenikøbet på en hundeslæde!

Hundeslæden var dengang et revolutionært valg. Knud Rasmussen brugte inuitternes teknologi og levemåde på et tidspunkt, hvor vesterlændinge var modvilligt indstillede over for inuitternes teknologier, fordi de følte sig hævet over dem. Men ikke Knud Rasmussen. Han ikklædte sig rensdyrdragt og bjørneskindsbukser og havde jagt som primær overlevelsesstrategi.

Hans store fordel var, at han var opvokset på Grønland og kendte grønlandsk kultur og skik, men samtidig var tæt nok forbundet med det borgerlige Danmark, til at ekspeditionen overhovedet var mulig. Uden sammenligning var han den ideelle ekspeditionsleder. Han kunne tale med inuitterne uden tolk og stod også selv for studierne af deres sprog, myter og kultur. At de indfødte var genstand for nysgerrigheden, var i øvrigt også nyt. Førhen havde det handlet om at komme først til Nordpolen, at opdage nyt land eller om præcis kortlægning.

Skal jeg nævne én ting, som vi også i dag kan lære af Knud Rasmussen, er det den tværfaglige videnskabelige tilgang. Den kendetegnede ekspeditionen og var helt unik dengang. Derigennem formåede han at vise, hvordan inuitter fra Grønland, tværs over Canada og helt til Sibiriens østkyst havde fælles traditioner, kultur og verdensbillede. I dag er fokus ofte på mikrostudier af enkeltkulturer, men dermed

risikerer man at misse de store sammenhænge, som jo var Knud Rasmussens og den 5. Thule-ekspeditions store bedrift.

Egentlig ville Knud Rasmussen være fortsat gennem hele Sibirien, men han blev standset af Sovjetunionen, og det er virkelig ærgerligt. I dag mangler vi stadig dén del af fortællingen om de arktiske folks kultur, hvilket understreger ekspeditionens store forskningsmæssige gevinst. Det samme gør de omkring 20.000 genstande, som Knud Rasmussen lykkedes at indsamle undervejs. Knud Rasmussen blev verdensberømt, og ekspeditionen kastede desuden utrolig meget hæder af på Danmark og i særdeleshed på Nationalmuseet, som med genstandene fik verdens største samling af inuitgenstande og blev centrum for studier af Arktis. Helt i Knud Rasmussens ånd har vi siden delt vores grønlandske samlinger med Grønlands Nationalmuseum. Det tog 17 år og foregik i et godt samarbejde de to museer imellem, og i dag har vi et nært samarbejdsforhold til Grønlands Nationalmuseum.

Myterne om og idoliseringerne af Knud Rasmussen er mange. Med Knud Michelsens grundige historiske gennemgang får læserne god mulighed for at trænge ned under overfladen og få dyb indsigt i ekspeditionens forskellige kontekster. Herunder ny viden om ekspeditionens samtid, ikke mindst geopolitisk, og med et nyt fokus på Knud Rasmussens politiske og videnskabelige ambitioner og udfordringer.

Rane Willerslev, direktør for Nationalmuseet

Introduktion

5. Thule-ekspedition til Canada og Alaska er den ekspedition, Knud Rasmussen altid har drømt om at gennemføre, og ingen af hans forrige ekspeditioner kommer blot i nærheden af den i henseende til tidsforbrug, omfanget af berejste strækninger og mængden af data, videnskabelige resultater, rapporter og afhandlinger. Med sin afdækning af den tusind år gamle såkaldte Thule-kultur, sin påvisning af de spredte grupper som ét folk med én kultur, sin karakter af symbolsk *nation building* og med det enorme etnografiske og folkløriske materiale, ekspeditionen hjembragte, er 5. Thule-ekspedition uden tvivl den vigtigste af alle Knud Rasmussens ekspeditioner og ikke blot i en dansk sammenhæng. Med ekspeditionen overskrider han samtidig den grænse, han ellers har bevæget sig indenfor, den nordiske og grønlandske del af Arktis, og inddrager resten af polarområdet i sit virkefelt. Dermed får ekspeditionen betydning langt uden for Danmark og baner ikke blot vejen for hans verdensberømmelse, men også for en ny forståelse af sammenhængen mellem de arktiske folk og deres historie. Det er fx med rette ofte gentaget, at ekspeditionen med sin påvisning af denne sammenhæng lægger grunden til det samarbejdsorgan, vi i dag kender som ICC (Inuit Circumpolar Council).

Når det gælder Knud Rasmussen selv, danner ekspeditionen ligeledes et klart vandskel. Ligesom der er en tid før og efter den første ekspedition, han deltager i, Den Litterære Ekspedition 1902-04 – *efter* ved han, at hans liv uløseligt er knyttet til Grønland og Arktis – er der en tid før og efter 5. Thule-ekspedition. Ekspeditionen er således ikke blot opfyldelsen af en gammel drøm, men også kulminationen og i en vis forstand afslutningen på hans liv som aktiv polarforsker. Der følger ganske vist andre ekspeditioner, men disse er af en ganske anden karakter, hvor han mere fungerer som rådgiver og organisator. En ny

epoke er begyndt, hvor hans foretrukne transportmiddel, hundeslæden, er blevet udkonkurreret af fly og motorbåde.

I indledningen til sin store bog om ekspeditionen, tobindsværket *Fra Grønland til Stillehavet* (1925-26), genudgivet i en pragtudgave i 2020, markerer Knud Rasmussen selv dette skift, da han fra et udsigtspunkt i Sibirien ser tilbage over det slædespor, der er tilbagelagt:

I min Glæde over Slæderejsens Lod gaar mine Tanker uvilkaarligt til en Oplevelse fra Alaska, hvor alle i Foraaret ventede dristige Flyveres Besøg fra den anden Side Kloden.

Og jeg velsigner af Hjertet den Skæbne, der har ladet mig fødes i en Tid, hvor Polarforskning med Hundeslæde endnu ikke var forældet.

Men efter 5. Thule-ekspedition er det slut og dermed tillige slut med den stærke identifikation med inuits livsform, som har præget ham siden den litterære ekspedition. Sammen med nye ekspeditionsformer bliver han i stedet engageret i moderniseringen af det grønlandske samfund.

På en måde slutter 5. Thule-ekspedition dog aldrig for ham. Ved siden af mange andre påtrængende opgaver ligger arbejdet med de videnskabelige rapporter som en stadig påmindelse og mulighed for genoplevelse. Fire digre rapporter får han udgivet i sin levetid, og efter hans tidlige død i 1933 følger endnu to på grundlag af hans dagbøger og notater, den sidste i 1952, alle værker, der ligesom *Fra Grønland til Stillehavet*, vidner om hans dybe fascination af de store fortællere, han har mødt. Hvad disse – som oftest lokale åndemane – har fortalt, er i virkeligheden essensen af hans udbytte af ekspeditionen.

Bogen hedder *Rejsen til det oprindelige folk*, og det gør den af tre grunde, dels fordi inuit tilhører de oprindelige folk, dels fordi det, ekspeditionen ønsker at udforske, er spor og efterkommere af det folk, grønlænderne og inuit i det hele taget stammer fra, og endelig fordi det er mennesker, der efter ekspeditionens og ikke mindst Knud Rasmussens opfattelse er præget af oprindelighed, dvs. mennesker, der ses som levende udtryk for en ældgammel kultur.

Baggrund og kilder

Rejsen til det oprindelige folk er en selvstændig udgivelse i samarbejde med Nationalmuseet, men samtidig fjerde bind i en serie, hvor jeg på baggrund af alle tilgængelige kilder belyser Knud Rasmussen i en biografisk, historisk og grønlandspolitisk sammenhæng. 5. Thule-ekspedition er et vidtforgrenet foretagende med flere videnskabelige deltagere, og selv om denne bog også berører de øvrige deltageres rejser og resultater, er den derfor – som undertitlen lyder – først og fremmest om Knud Rasmussens 5. Thule-ekspedition. De første tre bind, der er udkommet på Forlaget Falcon, *Den unge Knud Rasmussen* (2011), *Vejen til Thule* (2014) og *I videnskabens navn* (2018), omfatter tilsammen tiden fra 1879 til 1921 og det foreliggende årene 1921-25. I årene mellem 1912 og 1919 gennemfører Knud Rasmussen de første fire Thule-ekspeditioner, der har navn efter den handelsstation, som han og Peter Freuchen anlægger i 1910 i det nordvestlige hjørne af Grønland. I det forrige bind, *I videnskabens navn*, kan man finde en fremstilling af disse ekspeditioner¹ og en forklaring på, hvorfor 5. Thule-ekspedition først blev den femte og ikke – som Knud Rasmussen håbede – den anden.

Som de øvrige bind består denne bog af tre dele. Første del er en kildebaseret fremstilling med indskudte analyser af ekspeditionens baggrund, forløb og konsekvenser. Af hensyn til dokumentationen benyttes i udstrakt grad direkte citat frem for referat. Herefter følger som anden del en perspektiverende og aktualiserende efterskrift (“Mellem socialdarwinisme og identitetspolitik”), som belyser ekspeditionens betydning før og nu og som et vandskel i Knud Rasmussens liv. Endelig findes i tredje del en række vigtige dokumenter fra samtiden med tilknytning til ekspeditionen, bl.a. Knud Rasmussens universitetsforelæsning om ekspeditionens videnskabelige resultater og hans tale i rigsdagen om, hvordan erfaringerne fra Alaska kan anvendes i Grønland.

For at bogen kan fungere i sin egen ret, er der medtaget en del stof, som ellers ville være behandlet mere summarisk. Det gælder først og fremmest fremstillingen af ekspeditionen, der følges i to store kapitler, “Hudsonbugten” og “Den store slæderejse”², samt et mindre om opholdet ved Beringstrædet og i Sibirien. (*Den store Slæderejse* er også titlen på ungdomsbogen om ekspeditionen, og læsere, der måtte undre

sig over at se denne betegnelse anvendt om kun den del af ekspeditionen, hvor Knud Rasmussen rejser sammen med Qâvigarssuaq og Arnarulûnguaq, henvises til note 2). Desuden er stof af mere speciel karakter flyttet til noteapparatet eller næste og sidste bind i serien, der vil handle om årene 1925-33. Det gælder bl.a. et vigtigt emne som ekspeditionens økonomi – vigtigt, ikke mindst fordi den er helt ude af kontrol og slår et stort hul i bunden af den pengekasse, der er økonomisk garant for Knud Rasmussens projekter, kassen med indtægterne fra handelsstationen i Thule. Der er kalkuleret med en udgift på 200.000 kr, og der er opnået en statsstøtte på det halve, men ekspeditionen kommer til at koste ca. 650.000 kr., svarende til små tyve millioner kroner i dag, et beløb, hvor altså langt det meste skal udredes af handelsstationen. Det gør ikke situationen bedre, at stationens administrator, Marius Ib Nyeboe, under ekspeditionen har lånt store beløb til fejlslagne projekter. Men alt dette bliver først efter hjemkomsten smertelig virkelighed for Knud Rasmussen og har derfor først og fremmest betydning for tiden efter ekspeditionen.

Derimod medtages ekspeditionens betydning i en grønlandspolitisk sammenhæng. Umiddelbart efter hjemkomsten inddrages Knud Rasmussen i en ny lovgivning for Grønland, hvor hans erfaringer fra Alaska kommer til at spille en afgørende rolle. Ligeledes medtages hans funktion som rådgiver for den canadiske regering under en række høringer i Ottawa i foråret 1925. Alt sammen vigtigt stof, når man skal belyse ekspeditionen i en større og mere aktuel kontekst, sådan som det også sker i bogens efterskrift, der inddrager den nulevende inuitgenerations syn på ekspeditionen.

Af andet nyt stof i forhold til tidligere fremstillinger af ekspeditionen kan fremhæves påvisningen af den store slæderejse omtumlede skæbne i planerne. Fra i 1905 at være det eneste – dengang ti-årige(!) – projekt glider den ud i de efterfølgende mange års officielle planer, hvor videnskabsmændene blander sig, men igen ind i de uofficielle planer, dog igen ud i den endelige plan for til sidst alligevel at komme ind, efter at ekspeditionen er rejst, og ingen andre kan intervenere. Men altså, hvor mærkeligt det end lyder, skulle den store slæderejse, der med sin påvisning af sammenhængen mellem de forskellige grupper af inuitsamfund i eftertiden står som den afgørende bedrift, slet ikke have været del af ekspeditionen!

Desuden inddrages materiale, herunder billedmateriale, fra Canada, Alaska og USA (Washington og New York), materiale, der stammer fra rejser, jeg foretog til de pågældende lande og byer i 2017 og -18, dels med henblik på denne bog, dels et følgende bind om årene efter 1925. Der ligger meget materiale om ekspeditionen i Hudson's Bay Companys arkiver i Winnipeg, i forskellige regeringsarkiver i Ottawa, i Fairbanks i Alaska og i Smithsonian Institution's arkiver i Washington. Jeg fandt desuden værdifulde oplysninger – dog især med relevans for næste bind i serien – i The Explorers Club og i American Museum of Natural History i New York. I forbindelse med rejserne besøgte jeg også Repulse Bay (Naujaat) i det nordvestlige hjørne af Hudsonbugten, i hvis nærhed ekspeditionen havde sit hovedkvarter, og hvor en af dens videnskabelige deltagere, Therkel Mathiasen, foretog en række vigtige udgravninger.

Materialet har bl.a. dannet grundlag for bogens andet kapitel ("Canadiske forviklinger"), der fortæller historien om, hvordan Knud Rasmussen og ekspeditionen bliver hovedaktører i en storpolitisk konflikt mellem Danmark og Canada om suveræniteten i Arktis. Desuden danner det grundlag for belysningen af ekspeditionens forhold til HBC og RCMP (Royal Canadian Mounted Police) samt Knud Rasmussens kommunikation med og rådgivning til den canadiske regering. Af alt dette fremgår, at ekspeditionen ikke blot har haft stor videnskabelig betydning, men også spillet en afgørende politisk rolle, dels for udviklingen af suverænitetshåndhævelsen i Arktis, dels for politikken i forhold til inuitsamfundene.

Når det gælder de danske kilder, rummer Knud Rasmussens Arkiv i Frederiksværk det meste og vigtigste materiale. Her findes alle planerne, såvel i udkast som i færdige formuleringer, og her findes Knud Rasmussens enorme korrespondance med folk i ind- og udland. Den vigtigste i relation til 5. Thule-ekspedition er med hans førnævnte partner, Marius Ib Nyeboe, som samtidig er hans nære ven, og som i sit ingeniørfirma med kontor på Rådhuspladsen (det nuv. Politikens Hus) styrer alt, der har med økonomi og logistik, herunder kontakt med myndigheder og leverandører, at gøre. I arkivet befinder sig også kopier af en del af det materiale, der ligger i Canada, og hvor det er tilfældet, henvises til arkivet.

Andre vigtige kilder findes på Arktisk Institut og Nationalmuseet. Ud over mange dokumenter fra ekspeditionen, herunder Knud Rasmussens korrrespondance med familien, rummer Arktisk Institut betydningsfuldt kortmateriale og en mængde billeder fra ekspeditionen. Det meste af det originale billedmateriale findes på Nationalmuseet, og det er i hovedsagen Nationalmuseets righoldige samlinger, der er blevet anvendt i denne bog. Udvalget af billeder og udarbejdelsen af billedtekster er blevet til gennem et samarbejde med museumsinspektør ved Nationalmuseet, Anne Mette Randrup Jørgensen.

Også Rigsarkivet har bidraget med vigtigt materiale, primært med dokumentksamlinger fra Udenrigsministeriet og Undervisningsministeriet. Desuden har mange oplysninger kunnet findes i samtidens aviser og – specielt med henblik på grønlandspolitikken – i *Folketings-tidende*.

Praktiske oplysninger

I resten af bogen kaldes Knud Rasmussen blot Knud. Ud over det rent praktiske skyldes det, at det er almindelig praksis i biografier om ham.

Befolkningen i Nunavut og i det meste af Grønland kalder sig selv inuit, flertal af inuk. Den almindelige fællesbetegnelse var tidligere eskimoer, en betegnelse, som også brugtes af Knud Rasmussen og hans samtidige. Den indfødte befolkning i Alaska kalder sig inupiat eller yupik eller noget helt tredje og beboerne i Thule-distriktet inughuit. Som fællesbetegnelse bruges i denne bog inuit, men i øvrigt, hvor det er muligt, de enkelte gruppers lokale betegnelser, fx netsilingmiut eller kitdlinermiut.

For ikke at skabe unødigt forvirring og divergenser mellem citater og øvrig tekst benyttes for både person- og stednavnes vedkommende Knud Rasmussens stavemåde og betegnelser, fx Aua og ikke Avva og Igdlulik og ikke Igloolik. Ellesmere Island hedder her i bogen Ellesmere Land, og King Williams Land og Ponds Inlet skrives uden apostrof-s.

Ved fotos anføres fotograf og proveniens i det omfang, det har været muligt at fastslå navn og sted.

Tak

Mange institutioner, fonde og personer har på forskellig vis bidraget til denne bog. Tak til min samarbejdspartner Nationalmuseet, hvis arktiske afdeling har hjulpet med både billedmateriale (Anne Mette Randrup Jørgensen), faglig bedømmelse og værdifulde kommentarer (Bjarne Grønnow); tak til Arktisk Institut, hvis medarbejdere altid har reageret prompte på mine ønsker om adgang til instituttets rige samlinger; tak til Knud Rasmussens Arkiv, som altid har givet mig ideelle arbejdsbetingelser; og tak til de ovennævnte institutioner i Alaska, Canada og USA, som beredvilligt har guidet mig i og givet mig adgang til deres arkiver.

Tak til de fonde, som har muliggjort bogens udgivelse og rejserne i forbindelse med dens tilblivelse. Tak til Moth-Lunds Fond, tak til Velux Fonden, tak til Slots- og Kulturstyrelsen, tak til Hempel Fonden og tak til Dronning Margrethe og Prins Henriks Fond.

Ud over de allerede nævnte personer har andre på mere eller mindre direkte måde haft indflydelse på bogen og dens udformning. Det gælder mine trofaste første læsere, Knud Wentzel og Jens Anker Jørgensen, den canadiske historiker Janice Cavell samt Therkel Mathiassens barnebarn Dorte Rørbeck Mathiassen. Og det gælder Igor Krupnik fra Smithsonian i Washington, på hvis foranledning jeg i 2019 deltog i en konference om ekspeditionen på dens endestation, Nome i Alaska (jf. note 3). Jeg skylder dem alle en varm tak.

Planer og deltagere³

Tidlige vidnesbyrd og plan 1 (1905)

Om oprindelsen til 5. Thule-ekspedition hedder det i Knuds bog om den, *Fra Grønland til Stillehavet*:

Det er vanskeligt at sige, hvornaar jeg fik Planen til den, for den er groet op sammen med mig. Men den berømte Forsker H. Rinks Studier over Eskimoerne og Landene, som de beboede, vakte mig; jeg blev mig min Opgave bevidst. (I, s. 5)

Siden 1860'erne og frem til sin død i 1893 havde H.J. Rink i mange forskellige udgivelser, også af mere populær art, fremsat sine teorier om, at inuit stammede fra Alaskas skovklædte indland. Herfra var de langs floderne vandret ud til kysten, hvor de havde tilegnet sig en marin levevis. Siden havde de spredt sig mod vest til Sibirien og østpå til Canada og Grønland.

Knud siger ikke noget om, hvornår han har stiftet bekendtskab med Rinks skrifter, men det er uden tvivl i gymnasieårene eller årene mellem 1896 og 1900.⁴ I en af sine tidlige artikler udkaster Rink den tanke, "at en sammenlignende studie af eskimoernes sagn ville tjene til at kaste lys over mange dunkle spørgsmål angående eskimoernes herkomst, sprogudvikling, vandringer, kulturelle verden og hele eksistens gennem århundreder".⁵ En sådan studie skal netop blive et af Knuds væsentligste bidrag under 5. Thule-ekspedition.

Endnu et tidligt vidnesbyrd er en udtalelse fra en af Knuds venner, som Kaj Birket-Smith gengiver i sin bog om Knud, *Knud Rasmussens Saga*, fra 1936. Vennen fortæller:

Jeg mindes som det var i Gaar den Aftenskumring i Gavlværrelset i Lynge Præstegaard, da vort Venskab var vokset saa stort, at han indviede mig i sin store Livsplan. Gaaende op og ned ad

Hinrich J. Rink (1819-93).
Det kongelige Bibliotek.

Gulvet, som det altid var hans Skik, naar han var rigtig optaget af at udvikle eller forklare noget, oprullede han for mig et uhyre Panorama ud over alle Eskimo-Stammer i Verden, begyndende i hans eget Hjemland og derfra følgende deres Spor overalt, hvor de fandtes, lige til deres Udspring.⁶

Også dette vidnesbyrd refererer til gymnasietiden, og skal man følge det, er ideen til 5. Thule-ekspedition altså allerede blevet grundlagt i gymnasietiden, og inden Knud har været på sin første ekspedition. Der er al mulig grund til at tro, at tanken har meldt sig på et så tidligt tidspunkt, som disse vidnesbyrd fortæller, men samtidig rummer de et moment af mytologi og efterrationalisering. Da vennen fortæller sin historie, er Knud allerede verdensberømt, og der er intet, der tyder på, at Knud, som han hævder, allerede i gymnasietiden bliver sig sin “opgave bevidst”. På dette tidspunkt har han endnu ingen idé om, at hans fremtid ligger i Grønland og Arktis. Sandheden er snarere, at Knud har været fascineret af Rinks teorier, og at de har ligget som kimblade, der så senere, under de rette omstændigheder, har foldet sig ud.

Disse omstændigheder opstår, da Knud som 23-årig kommer med på den litterære ekspedition 1902-04, hvor deltagerne bl.a. skal besøge befolkningen i Kap York-distriktet i det nordvestlige hjørne af Grønland. Det var velkendt, at overgangsstedet for emigrationen til Grønland måtte være ved Smithsund, og man kunne derfor tænke sig, at et af formålene med den litterære ekspeditions besøg i distriktet var at undersøge dette overgangssted. Men intet tyder på, at der forelå et sådant formål. Det nævnes ingen steder i bøgerne om ekspeditionen, herunder Knuds *Nye Mennesker*, ligesom hele spørgsmålet om inuits indvandring og vandringsveje lades uomtalt, bortset fra at det indirekte kan siges at være til stede via gengivelsen i *Nye Mennesker* af Merkrusarks beretning om en større gruppes indvandring fra Canada i midten af 1800-tallet (kapitlet "En Folkevandring").⁷

Den første offentliggørelse af planen for 5. Thule-ekspedition (plan 1) finder sted året efter ekspeditionens hjemkomst, i september 1905 i *Politiken*. Avisen skriver:

Det bliver en Rejse, som i Længde og Varighed overgaar de fleste tidligere Polar-Ekspeditioner. Knud Rasmussen vil med Slæde gaa Norden om Amerika. Han starter næste Foraar i Grønland, gaar i Løbet af Sommeren over Ellesmere Land, hvor Sverdrup⁸ i sin Tid foretog sine Undersøgelser, og fortsætter saa videre over Øerne i Polarhavet til Alaska og over Berings-

KORT PÅ SIDE 20-21 Kortet, der er trykt i 1904 i *Phonetical Study of the Eskimo Language*, er udarbejdet af sprogforskeren og etnologen William Thalbitzer på grundlag af eksisterende kort over området og efterretninger om inuiternes bopladser. Thalbitzer, der studerede de inuitiske sprog, og Knud havde kendt hinanden siden 1900 og mødte igen hinanden på en rejse til Grønland i 1905. Det er efter hjemkomsten fra denne rejse, Knud forelægger sin plan 1, og kortet har uden tvivl udgjort en vigtig del af grundlaget for både denne og senere planer. Blyantstreger, bl.a. en ring om området syd for Chesterfield Inlet på den vestlige side af Hudsonbugten, og tilskrivninger stammer fra Knuds hånd.

Ligesom Steensby (jf. s. 26) anmeldte Thalbitzer Knuds debutbog *Nye Mennesker*, og ligesom denne pegede han på det potentiale, der lå vest for Grønland: "Der burde nu ogsaa foretages metodiske Efterforskninger mellem det amerikanske Fastlands nordligste Eskimoer, blandt hvilke der stadig findes mange isolerede, næsten ukendte Stammer. Det er de danske Eskimoers Stammefrænder, der bor dér. (...) Det vilde være af stor Interesse at faa at vide, hvorledes de eskimoiske Sagn og Traditioner har vandret og er fordelte mellem de forskellige vestligere Eskimostammer." (*Berlingske Tidende Aften* 5.12.1905). Arktisk Institut.

Tuporia mut
 on larva mut
 nussas mut
 20 out.

Reprinted from Meddelelser om Grønland XXXI.

havet til Sibirien. I 1916 haaber Hr. Rasmussen atter at kunne vende hjem over St. Petersborg til sit Udgangspunkt, Kjøbenhavn.

Knud Rasmussens Formaal med denne langvarige og besværlige Ekspedition er at følge Eskimoernes Vandring i modsat Retning for om muligt paa denne Maade at faa Oplysninger om dette interessante Folks Historie og Oprindelse. Han har den Fordel, at han overalt, hvorhen han kommer, vil træffe Eskimoer, overfor hvem han kan gøre sig forstaaelig i det fælles eskimoiske Sprog, som han kender fra Grønland. Dernæst er han nu saa øvet i Slædefart og Jagt paa Sæler, at Ekspeditionen vil kunne klare sig uden Proviantforsyning hjemmefra, alene ved Jagtens Udbytte. Nogen dyr Udrustning faar han saaledes ikke.

Knud Rasmussen konfererede under et Ophold i Kristiania sidste Foraar med Sverdrup om denne Ekspedition, som fandt Sverdrups fulde Bifald. Deltagerne i Ekspeditionen bliver kun faa og for Størsteparten Grønlændere.⁹

Dagen efter fortælles den samme historie i en anden avis, *Frederiksborg Amtstavis*, men med et par vigtige tilføjelser og justeringer. Man kan bl.a. udlede, at rejsen falder i to afdelinger, en grønlandsk og en amerikansk, og at den amerikanske rejse først skal påbegyndes om nogle år. Knud forklarer sammenhængen nærmere på denne måde:

Denne Ekspedition bliver ikke geografisk, for det ville kræve for mange Ledsagere. Den har derimod et etnologisk, specielt folkloristisk Formaal – det sidste vil sige, at vi særlig vil tage Eskimoernes Folkeminder og Sagn op til Undersøgelse og Genfortælling. – Alene dette er et mægtigt materiale, og fordi jeg ikke kan overkomme alt dette alene har jeg henvendt mig til min Broder, stud. med. Chr. Rasmussen, og spurgt ham, om han var villig til at følge mig paa Ekspeditionen *for Amerikas vedkommende* [min kurs.]. Han har svaret ja, men vil først gøre sig færdig med sine Studier.¹⁰

Med hensyn til ekspeditionens længde siges, at de 10 år, *Politiken* nævner, kan slå til, men den kan også vare både 12 eller 14 år, “thi Sagen er jo den, at vi skal besøge alle Distrikter, hvori der findes Eskimoer – og heri ligger jo, om jeg saa maa sige, det store ved vor Ekspedition”.

Det understreges samtidig, at tanken ikke er ny, men fostret under den litterære ekspedition, hvor Knud også har nævnt den for en af de skotske hvalfangerkaptajner, der har erklæret sig villig til at være behjælpelig med at sætte ekspeditionen over Smithsund. Endelig forklarer han rejseteknikken med, at "vi maa komme til Eskimoerne med de samme Midler, som de selv benytter, for derigennem at møde dem som Kammerater. Kommer vi paa anden Maade, vil de betragte os, om ikke som Fjender, saa dog som Fremmede".

I et nyt interview fra 1. december 1905 spørger *Politiken*, om det virkelig er hans mening at blive væk de næste ti år, og Knud svarer:

– Ja, jeg har tænkt mig at foretage en Ekspedition fra Grønland over Isen til Nordamerika. Det kunde nemlig more mig at stifte Bekendtskab med Kinipetu-Eskimoerne. Det skal være et meget krigerisk Folkefærd. Kobberindianerne, som bor dem nærmest, gaar i en stadig Rædsel for at møde en Kinipetu, og i Nordamerika, hvor man har villet udruste en Ekspedition for at finde dem, har ingen turdet vove sig ud endnu. Siden 1879 er intet Menneske truffet sammen med Kinipetuerne. Nu vil jeg forsøge at finde dem i Oplandet bag Chesterfield-Inlet.

Ruten er nu en lidt anden, Chesterfield-Inlet ligger ved Hudsonbugten, men også tonen! Det er tydeligt, at der ikke foreligger mere konkrete planer for den amerikanske ekspedition, sådan som den forrige artikel ellers kunne give indtryk af. På den anden side er den ikke bare rent mundsvejr og flyvetanker, selv om broderen fra nu af forsvinder fra planerne. Knud har faktisk været i kontakt med Sverdrup, og som vi skal se, foretager han en rekognosceringsrejse til Ellesmere Land i 1907. Også hans oplysninger om kinipetuerne er fuldt korrekte og hentet hos antropologen og geografen H.P. Steensby (1875-1920), der netop i oktober 1905, altså i tidsrummet mellem de to interviews, er blevet doktor på afhandlingen *Om Eskimokulturens Oprindelse, en etnografisk og antropogeografisk Studie* (1905).

Tydeligvis har denne afhandling sat sit aftryk i det ambitiøse ekspeditionsprojekt. Og det er allerede nu muligt at skelne de to spor, som bliver bestemmende for udformningen af 5. Thule-ekspedition. På den ene side har vi Knuds oprindelige projekt, den store slæderejse¹¹ gennem Canada og Alaska og videre til Sibirien med henblik på en

Hans Peder Steensby
(1875-1920). Nationalmuseet.

folkloristisk undersøgelse og formidling af alle de forskellige inuit-grupper, og på den anden side den mere specifikke søgen efter den oprindelige inuitkultur, et projekt, der i højere grad afspejler den herskende strømning inden for den videnskabelige etnografi.¹²

Ca. en måned efter Steensbys afhandling udkommer Knuds egen første bog, *Nye Mennesker*, der handler om opholdet i Kap York-distriktet, og reaktionerne på bogen kan kun bekræfte ham i, at han bør arbejde videre med sine planer. En af anmelderne er netop Steensby, der fremhæver Knuds evne til at indleve sig i befolkningen og “se med deres Øjne”. Til slut i sin anmeldelse skriver han:

Man maa da haabe, at han i Fremtiden vil udvikle denne Evne videre i videnskabelig Retning, og at den enestaaende Mulighed for Indtrængen i Eskimoernes Aandsliv, som Knud Rasmussen repræsenterer, maa blive yderligere udnyttet derved, at han bliver i Stand til at udstrække sine Studier og Indsamlinger til de endnu interessantere Eskimostammer paa Amerikas Fastland.¹³

En dansk ekspedition til centraleskimoerne: plan 2 (1909)

Knud kom ikke af sted de følgende år, men i stedet på sin såkaldte etnografiske ekspedition (1906-08), hvorunder han – nu alene – igen besøgte Kap York-distriktet. Rejsen kan dog samtidig betragtes som indløsningen af hans oprindelige plan om en grønlandsk ouverture, den, som broderen ikke skulle deltage i, og som skulle omfatte udvidede folkloristiske studier i Kap York-distriktet. Disse får han nu gennemført, og under opholdet foretager han sammen med nogle af distriktets beboere en rejse over isen til Ellesmere Land, bl.a. med henblik på at undersøge fremfartsmulighederne for den fremtidige ekspedition til Canada. At tanken om denne ingeniørlunde har forladt ham, fremgår af et brev hjem fra 1907, hvor det hedder:

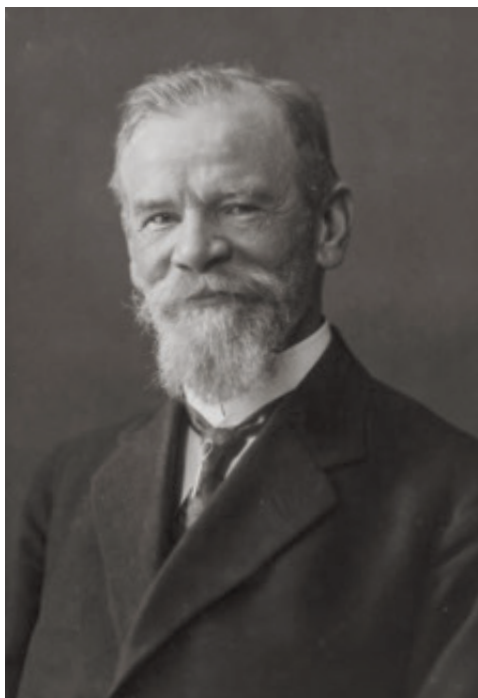
Vi var saa langt inde i Ellesmere Land, at vi paa en Dagsrejse vilde kunne være naaet over paa den anden Side, til Heureka Sound, og derfra vilde det ikke have været vanskeligt for os i Løbet af en lille Maanedes Tid at naa frem til Eskimoerne sønden for Lancaster Sound og derfra til King William's Land og ad Nordvestpassagen videre til mange interessante Stammer.¹⁴

Ved hjemkomsten i 1908 nævner han eksplicit, at han håber at kunne påbegynde den amerikanske rejse det følgende år.¹⁵

Det sker så heller ikke, men til gengæld får han i 1909 lavet den første gennemarbejdede plan, nu i samarbejde med H.P. Steensby og den nyudnævnte museumsinspektør ved Nationalmuseet, Thomas Thomsen. Baggrunden er, at de alle tre samme år mødes ombord på grønlandsskibet Hans Egede, og med en sejltid på to til tre uger er der rigelig tid til faglige drøftelser.

Forslaget, der er dateret Davisstrædet, S/S "Hans Egede", 10/6 1909, bærer titlen *Forslag til en dansk etnografisk Ekspedition til Central-eskimoerne*,¹⁶ og indledes som følger:

Det maa sikkert almindelig erkendes, at Eskimo-Studiet er en naturlig Opgave for Danmark. Vi har nu i ca. 200 Aar haft de vestgrønlandske Eskimoers Skæbne i vor Haand, og den civiliserede Verdens Opfattelse af Eskimo-Kulturen er dog for en stor Del bleven bestemt ved danske Mænds literære og videnskabelige Arbejder.

Thomas Thomsen (1870-1941).
Foto: Elfelt & Co. Det kongelige
Bibliotek.

I nyere Tid er vort Kendskab til Eskimoernes nutidige og tidligere Udbredelse i Grønland stadig rykket sin Fuldstændighed nærmere. Vi ved, at Eskimoerne har færdedes paa saa godt som alle grønlandske Kyster, og vi staar nu overfor det Spørgsmaal: hvordan og ad hvilke Vandringsveje er Eskimoerne rykket ind i Grønland?

Paa Grund af geografiske og etnografiske Forhold kan der ikke være Tvivl om, at Eskimoomraadet ved Smithsund og Kap York betegner den første Station paa den eskimoiske Folkevej i Grønland. Udover dette ene Punkt ved vi imidlertid kun meget lidt, og talrige herhenhørende Spørgsmaal venter paa deres nærmere Løsning.

Knud opregner derefter sine forudsætninger for at lede en ekspedition, der kan besvare de mange spørgsmål: den litterære ekspedition, opholdene i Kap York-distriktet, indsamlingen af sagn og andet etnografisk materiale, fortroligheden med sprog og inuits rejseteknik osv., og han konkluderer: "Ud fra disse Betragtninger anser jeg mig som kaldet og skikket til at give mig i Kast med Løsningen af de oven-

nævnte Problemer om Eskimoernes Indvandring til Grønland i Forbindelse med et almindeligt Studium af de amerikanske Eskimostammer”.

Disse stammer viser sig at omfatte dels de nordvestlige baffinlændere, der bebor den formodede gennemgangsvej til Grønland, men er så godt som ukendte. “De af Franz Boas¹⁷ studerede Baffinlændere i Cumberland Sound mod S.Ø., lever saa fjærnt fra de her [boende] Nordvest-Baffinlændere (...), at nogen Sammenstilling mellen Grupperne er ugørlig”. Ud over endnu en række ret ukendte grupper fra egnene om Lyon Inlet og Repulse Bay omtales atter kinipetuerne som særlig vigtige at undersøge. Ikke mindst deres erhvervskultur, da spørgsmålet om denne “fører ind paa selve Problemet om Eskimokulturens Oprindelse”. Knud henviser her indirekte til Steensbys doktorafhandling og hans teori om, at det er fangstmetoder på tilfrosne søer, der er omdannet til de metoder, man jager sæler med fra havisen. Hvis det forholder sig sådan, skulle inuitkulturen – og nogle af de til Grønland indvandrede inuitter – stamme fra “Egnene om Coronation Gulf og videre Øst paa ved King Williams Land og Boothia-Tangen”.

Af redegørelsen for transport, logistik og tidsrammer fremgår, at ekspeditionen påregnes at vare tre år, og at meget af transporten vil foregå pr. skib. Dog regner Knud med at benytte slæde på nogle af strækningerne, “bistaaet af et Par Eskimoer”.

Som deltagere nævnes for det første skibets besætning, kaptajn, styrmand og tre matroser, hvor de første også tager sig af de kartografiske opgaver, for det andet en geolog og en læge. Som begrundelse for de sidste anføres:

Da den Rute, som Skibsekspeditionen følger, ogsaa paa andre Maader byder paa mange interessante og hidtil uløste videnskabelige Opgaver, bør der tillige medfølge en Geolog, samt en Læge, der i Forening med Geologen kan paatage sig de botaniske og zoologiske Studier, samt eventuelt antropologiske og arkæologiske Arbejder.

Med forslaget er vi meget langt fra det oprindelige. Tidshorisonten er en ganske anden, ligeså antallet af deltagere, der for flertallets vedkommende vil være hvide, og det folkløristiske formål er nu blot et blandt flere, herunder et bredere etnografisk (redskabskulturen), et

geografisk og et geologisk. Som noget afgørende benyttes et skib til at føre mandskab og materiel frem. Vi er hermed meget tættere på en traditionel ekspeditionsplan, som Knud med sine tidligere planer netop har søgt at undgå til fordel for udviklingen af sin egen model, baseret på slædefart, inuitisk deltagelse og forsyninger via jagt.

Snarere end et kompromis med den oprindelige plan er der tale om en total omkalfatring. Således tales der heller ikke mere om Alaska og Sibirien og et møde med alle inuitgrupper, et afgørende selvstændigt moment i plan 1. Og frem for et personligt projekt er der nu tale om en nationalt begrundet opgave, der lægger sig i forlængelse af en dansk tradition.

Et korrektiv: plan 3 (1915)

Plan 2 er beregnet til at koste 75.000 kr., og da Knud i januar 1910 får afslag fra Carlsbergfondet på sin ansøgning, bliver han klar over, at han selv må være med til at finansiere ekspeditionen.

Som baggrund for handelsstationen i Thule, der oprettes i sommeren 1910, angives oftest de to officielle formål: “at oprette en for Eskimoernes Fremtid betryggende Handelsstation” og “at bevare Nordgrønland for Danmark”. Hertil kom imidlertid som det tredje formål “at udruste og danne Basis saavel geografisk som økonomisk for videnskabelige Ekspeditioner til Forskning af Eskimokulturen i og udenfor Grønland, dens Oprindelse og Eskimoernes Vandringsveje”, og i en skrivelse fra 1916 til Thule-stationens administrator, Marius Ib Nyeboe, har Knud gjort det klart, at det sidste formål i virkeligheden var det første og afgørende. Han skriver således:

Den egentlige Anledning til, at Stationen Thule i Kap-York-Distriktet blev anlagt, skyldtes den Betydning, en saadan Station vilde have for min Livsopgave, hvilken var og er Studiet af Eskimoernes Liv og Vandringer gennem Tiderne fra Amerika og østover til Grønland.¹⁸

Ud over at tjene som finansieringskilde var hensigten at benytte stationen som base camp og depot for genstande, der var indsamlet på i første omgang Baffinland og senere længere vestpå. Med Nyeboes langt senere formulering blev stationen “oprettet som et Støttepunkt

Handelsstationen i Thule, som den så ud umiddelbart efter opførelsen i 1910.

Foto: Peter Wamberg. Det kongelige Bibliotek.

for Knud Rasmussens [5. Thule-]Ekspedition her”, dvs. i Nordvest-grønland.¹⁹

Knud havde beregnet, at det ville tage ca. to-tre år at etablere stationen og få den til at fungere. I en redegørelse fra 7. maj 1910 skriver han, at han herefter “med Stationen som Udgangspunkt og Basis [vil] begynde min 2 à 3-aarige etnografiske Ekspedition til de amerikanske Eskimoer”.²⁰ Da han efter tre års ophold og gennemførelsen af 1. Thule-ekspedition (1912) vender hjem til Danmark i 1913, er han overbevist om at kunne starte sin nordamerikanske ekspedition året efter. Af forskellige grunde kommer stationen imidlertid også til at kræve hans tilstedeværelse i foråret og sommeren 1914, og kort efter hans fornyede hjemkomst til Danmark lyder skuddene i Sarajevo. 1. verdenskrig er begyndt, og alle tanker om en stor ekspedition til Nordamerika må foreløbig skrinlægges.

Ud fra formuleringen “med Stationen som Udgangspunkt ...” kan vi forstå, at Knud allerede inden stationens etablering er begyndt at revidere plan 2. Nogen egentlig udarbejdet plan foreligger imidlertid ikke før i 1915. Den er udateret, men ud fra indre kriterier kan den dateres til oktober eller november 1915.²¹ Knud opholder sig på det tidspunkt stadig i Danmark. Selv om den har karakter af at være en færdig plan, er den dog snarere et oplæg til drøftelse med en række forslag til, hvordan ekspeditionen kan gennemføres. Det fremgår endvidere, at den er fortrolig og uofficiel, alene stilet til medlemmerne af Thule-

komiteen, den komite, der dels varetager den økonomiske administration af stationen, dels yder videnskabelig støtte til ekspeditionerne.

Knud nævner her først, at de opgaver, der nævnes i 1909-planen, stadig står ved magt, dernæst at i hvert fald nogle af dem kan løses på en anden måde. Frem for at have et skib bundet i flere vintre vil han "realisere Ekspeditionen som en Rejse gennem alle de Egne, ad hvilke Eskimovandringerne i Tidernes Løb er foretagne". Og videre skriver han:

Jeg skulde sammen med et Par Ledsagere sejle op til Kap York, hvorfra Starten skulde foregaa den paafølgende Vinter i Februar-Marts over Ellesmeresland, Jones' Sound, Lancastersound til de nordligste Eskimostammer i Baffinsland, hvorfra der siden over Ponds Bay ind over Land skulde sættes over til de ikke siden 1823 besøgte Stammer ved Igdlulik paa Hudson-Bay-Siden. Herfra skulde jeg det følgende Aar rejse videre til (...) Repulse Bay for der i Sommerens Løb at faa Forbindelse med et Ekspeditionsskib, der dels skulde bringe mig Materiale til et mindre Overvintrings-hus, dels Tuske-Genstande til at foretage etnografiske Indsamlinger for. Skibet skulde derefter hjemgaa, og jeg skulde have en ny Overvintring, dels blandt Stammerne fra Repulse Bay op til Chesterfield Inlet, dels blandt Stammerne i Nordvest-Passagen, specielt i Omegnen af Coronation Gulf.

Den paafølgende Sommer skulde Skib atter komme, ligesom det foregaaende Aar i August Maaned, for at afhente vore etnografiske Samlinger. Jeg skulde derefter (...) forlade Egnene omkring Hudson-Bay for ad den mest praktiske Rute at arbejde mig frem til Mundingen af Mackenzie River og derfra videre over Point Barrow til Alaska og eventuelt Aleut-Eskimoerne, og derfra til den lille Eskimostamme, som lever paa Asiens Side. Herfra skulde derefter den endelige Hjemrejse foregaa, enten tilbage over Beringsstrædet til Alaska og derfra til San Francisco, eller mulig ad en anden Rute ind over Asien.²²

Starten af ekspeditionen henlægges til 1917 eller 18, hvor krigen forventes at være forbi. Længere mener Knud ikke at kunne vente, hvis han med sin fremskredne alder endnu skal være i stand til at klare strabadserne. For sit eget vedkommende regner han med at være væk i fire år.

Set i forhold til planen fra 1909 er der to afgørende ændringer. Den ene er, at ekspeditionen ikke mere har et skib som hovedkvarter, men i stedet får bragt et overvintringshus til Repulse Bay, hvor den får sin base. Der opereres fortsat ikke med handelsstationer i området, en af grundene til nødvendigheden af skibet i 1909. Knud har muligvis ikke været klar over det, men Hudson's Bay Company (HBC) opretter faktisk en handelsstation ved Chesterfield Inlet i 1911. I hvert fald opererer han ikke med denne mulighed i sin nye plan fra 1915. Året efter, i 1916, opretter HBC tillige en station ved Baker Lake og i 1919 ved Repulse Bay, hvad planen af gode grunde ikke tager højde for. Til gengæld ved han i 1915, at HBC besejler Mackenziefloden, og han forestiller sig derfor i planen en indsamling af etnografika hos grupperne her og evt. også blandt de sydligere boende indianere.

Af dokumenter i HBC's arkiver i Winnipeg fremgår det, at Knud under et besøg i London i begyndelsen af 1916 har forelagt i hvert fald dele af sin plan for HBC. Der findes her bl.a. en skrivelse fra The Governor and Committee i London til Fur Trade Commissioner's Office i Montreal. Man ønsker dette kontors godkendelse af Knuds planer, før man vil gå videre med sagen. Ifølge skrivelsen er det Knuds hensigt "to explore the region between Hudson's Bay and the McKenzie River in 1917, provided the War is over by that date". (...) Det hedder videre:

He intends staying three years in the country, studying the habits and folklore of the Esquimaux and comparing the various tribes. His proposition is to go in his own schooner to Repulse Bay at which point he will winter; to travel overland to Chesterfield and remain there for the second winter and from there to go to Coronation Bay and the McKenzie River.²³

Der er åbenbart her tale om, at Knud – som i den endelige plan – vil ankomme i eget skib og altså ikke nordfra på slæde. Man noterer samtidig, at 'den store slæderejse' ikke omtales, hvilket selvfølgelig kan skyldes, at en eventuel rejse til Alaska og Sibirien ikke vedrører HBC. At den er inkluderet, fremgår af en trykt redegørelse for Knuds rejser i *Geographical Journal*, april 1916 (vol. 47). Her hedder det, at han vil vende tilbage til London næste vinter og søge at gennemføre sin plan om en rejse "from Greenland to Alaska across the great arctic Archipelago".

Den anden afgørende ændring er naturligvis, at mens den store slæderejse var droppet i planen fra 1909, er den nu tilbage i sin fulde udstrækning, ja endda – som i planen fra 1905 – med en mulig hjemrejse via Asien. Knud har åbenbart ingenlunde glemt sin oprindelige vision. Det afspejler sig tillige i titlen på den nye plan. Mens den første talte om en dansk ekspedition “til Centraleskimoerne”, går ekspeditionen i den nye til “de amerikanske Eskimoer”. I den nye plan bliver man også opmærksom på, at muligheden for at optage film indgår som et nyt betydningsfuldt element.

Nordisk projekt: plan 4 (1920)

I London regner Knud med at kunne starte på den amerikanske ekspedition i 1917, men for det første er krigen ikke forbi i 1917, for det andet leder han i ventetiden 2. Thule-ekspedition, som han, som den uforbederlige optimist han er, regner med at klare på tre måneder i sommeren 1916. Bl.a. pga. ekstreme vejrforhold og andre problemer forsinkes ekspeditionen imidlertid et år i begge ender, og Knud er først tilbage i Danmark i 1918.

Som følge af yderligere forsinkelser og andre presserende opgaver begynder Knud først i 1920 at arbejde på at forberede den ekspedition, der fortsat står for ham som hans livsopgave. Også den nye plan²⁴ bliver til i samarbejde med de to personer, der bidrog til 1909-versionen, Steensby og Thomas Thomsen. Sidstnævnte er i mellemtiden blevet museumsinspektør ved Nationalmuseet, og begge er i mellemtiden blevet medlemmer af Thule-stationens videnskabelige komité.²⁵ I virkeligheden var endnu en tredje person involveret i 1909, den svenske polarforsker Otto Nordenskjöld, der ligesom Knud, Steensby og Thomsen var på vej til Grønland. Det får en vis betydning nu, for i sin fjerde plan til den ekspedition, der nu for første gang hedder 5. Thule-ekspedition²⁶, opererer Knud med deltagelse af videnskabsmænd fra både Danmark, Norge og Sverige, og Nordenskjöld inddrages tidligt i processen.

Det tidligste vidnesbyrd om, at processen er gået i gang, er et komitemøde 22. januar 1920 med deltagelse af Thule-stationens faste skipper P.M. Pedersen (Kap York Peter). Det er vigtigt for Knud allerede nu at være klar over, hvilke muligheder han har for at få sin ekspedition

Thule-komiteen fra 1921. Forrest det ældste og tidligste medlem, grosserer Christian Erichsen og Knud. Bagved fra venstre professor i zoologi Adolf Jensen, leder af Mineralogisk Museum O.B. Bøggild, professor i systematisk botanik C.H. Ostenfeld, kartograf og oberstløjtnant J.P. Koch, museumsinspektør Thomas Thomsen og komiteens formand ingeniør Marius Ib Nyeboe. Når de kartografiske og øvrige naturvidenskabelige (zoologiske, geologiske, botaniske etc.) opgaver fastholdes i de senere planer, skyldes det ikke mindst komiteens sammensætning. Foto: Albert Schou jr. Arktisk Institut.

landsat i Hudsonbugten. Han opererer altså igen med denne mulighed på dette tidspunkt. Pedersen indvilliger i først at tage til Kap York og derefter til Hudsonbugten. Ideen om at gå ind i Hudsonbugten med eget skib har altså bidt sig fast. Skibet, "Søkongen", er på dette tidspunkt endnu ikke fundet, men i februar bliver Nyeboe og Knud opmærksomme på et skib af den størrelse, de har brug for, lidt over 100 ton og med en motor på 50-60 hestekræfter. Det er bygget i Nakskov og koster 200.000 kr. Det købes senere på foråret, så det kan afprøves allerede i 1920.

Ligeledes i januar er Knud blevet ramt af den spanske syge, som holder ham uvirksom de næste par måneder. Der sker derfor ikke alverden før i maj, hvor Knud så omsider kommer i gang med at udarbejde mere detaljerede planer for ekspeditionen. I mellemtiden har han været på en rekreationsrejse til Norge, hvor han har boet hos konsul Axel Heiberg, en central skikkelse i norsk polarforskning²⁷, med hvem han naturligvis også har drøftet sin kommende ekspedition. På baggrund af samtaler med denne og den dansk-norske professor Sophus Thorup²⁸ opstår ideen om at gøre ekspeditionen til et fælles foretagende med deltagelse af Norge og Sverige. Kontakten til Sverige er som sagt Otto Nordenskiöld og derudover botanikeren Gunnar Andersson, sekretær for det svenske selskab for antropologi og geografi. Til dem begge sender Knud i begyndelsen af juni et brev, hvor han vedlægger en foreløbig disposition til en plan og i øvrigt oplyser, at han har tilsagn om støtte fra Norge, og at han i Sverige vil søge "at rejse en Stemning for dette Samarbejde blandt mine Forbindelser i Sverige". Blandt disse omtaler han sin gamle ven, grundlæggeren af Kiruna, Hjalmar Lundbohm – "jeg kunde tænke mig, at han med sine mange formaaende Bekendtskaber kunde være mig en værdifuld Støtte".²⁹

Hvis man skal gætte på årsagen til det nordiske projekt, handler den bl.a. om penge. Det nævnes således, at udgifterne fordeles på en sådan måde, at Danmark betaler halvdelen, Sverige og Norge hver en fjerdedel. Knud kan endvidere fastslå, at "fra Norges Side er Sagen, allerede inden Planen foreligger officielt, gaaet i Orden pekuniært". Underforstået, nu er det altså bare Sverige, vi venter på. I et samtidigt brev skriver formanden for Thule-komiteen Marius Ib Nyeboe til Knud, at han bør holde ekspeditionsplanen "absolut hemmelig", til den ligger fast, for "skal der rejses Penge i de forskellige Lande, maa Duften ikke være gaaet af Sagen, før den bringes frem".³⁰

Men ideen er også i tidens ånd. Efter 1. verdenskrig bliver samarbejdet mellem nationerne et afgørende løsen, og ikke mindst de nordiske lande søger tidligt at realisere et sådant samarbejde, bl.a. med oprettelsen af Foreningen Norden i april 1919.³¹ I sin plan, der er fra juni 1920, motiverer Knud selv ideen på lignende måde. Han skriver her:

Den historiske Situation i de senere Aar har medført et stadigt intimere Samarbejde mellem de nordiske Lande, og jeg er derfor glad ved at aabne Muligheden for et Samarbejde ogsaa inden for den arktiske Forskning paa et Omraade, hvor de tre nordiske Lande, inden for hver sit Felt, har givet Indsatser, der i videnskabelige Henseender har været afgørende.³²

Endelig, og måske mest afgørende, vil norsk og svensk deltagelse løse problemet med de opgaver, der dels ligger uden for Knuds eget fagområde, opgaver af geografisk, biologisk, geofysisk og geologisk art, dels udforskningen af geografiske områder, der befinder sig for langt væk fra det danske hovedkvarter, som stadig er ved Hudsonbugten. Svenskerne er således tiltænkt enten en geofysisk station ved den magnetiske nordpol eller en kartografisk, geologisk og biologisk ekspedition til Baffinsland, mens nordmændene med station ved Jones Sound skal udforske distriktet herfra over Heibergs Land til Grants Land, områder, som nordmanden Otto Sverdrup tidligere har berejst, og som derfor ses som en slags norsk prærogativ. Det er tanken, at Knuds partner på Thule-stationen, Peter Freuchen, fra Ponds Bay på Baffinland skal støde til og ledsage nordmændene, som først skal starte deres ekspedition i 1923, to år efter danskernes ankomst, mens svenskerne skal starte deres året efter.

Nu ender ekspeditionen alligevel som en rent dansk ekspedition. Et problem kan være, at de svenske og norske bidrag ifølge planen ikke berører de vitale dele af ekspeditionen, et andet, at ekspeditionens leder vil have meget lidt kontakt med de svenske og norske deltagere, hvilket i kritiske situationer vil kunne skabe stor usikkerhed hos de involverede. Endelig fremgår det af dokumenter i Undervisningsministeriet, at en evt. økonomisk støtte til ekspeditionen gøres betinget af, at det bliver en rent dansk ekspedition.

Alligevel er planen vigtig. Der er nu ingen tvivl om, at ekspeditionen so oder so vil blive gennemført fra sommeren 1921, så alle sejl er sat til. Ud over henvendelsen til potentielle nordiske samarbejdspartnere har Knud indkaldt faglige responsa fra forskellige autoriteter inden for de videnskabsgrene, der tænkes repræsenteret. Desuden finder vi her den første liste over de deltagere, Knud har forestillet sig

(og har tilsagn fra) som medlemmer af den danske del af ekspeditionen. Den ser ud som følger:

- Therkel Mathiassen, Etnograf og Arkæolog, assisterende Geolog og Biolog.
- Den amerikanske Hvalfangerkaptajn George Comer, Islods, Etnograf og kendt Mand.
- Peter Freuchen, Kartograf og Etnograf.
- Helge Bangsted, etnografisk og arkæologisk Assistent.
- En Filmsinstruktør med Filmsfotograf, eventuelt kun en Filmsfotograf.
- En dansk Grønlænder som Tolk og Sekretær.
- 3 polareskimoiske Fangere.
- Knud Rasmussen, Leder og Etnograf og specielt Folklorist.

Der vil senere blive lejlighed til at omtale de enkelte deltagere nærmere. Det skal blot her nævnes, at Knud kender George Comer fra dennes ophold i Nordvestgrønland i 1916-17.³³ Knud får ham bragt til Thule, hvor Comer, der også er amatørarkæolog, finder den såkaldte Comer's Midden (mødding) med spor efter det folk, der senere kommer til at hedde Thule-folket. Som hvalfanger har Comer kendt de canadiske inuitter gennem tyve år. Der er derfor flere grunde til, at Knud er interesseret i at få ham med. Knuds henvendelse til ham fører i øvrigt til ønsker i USA om at lade ekspeditionen starte her.³⁴

Endelig er det i forhold til planen igen interessant at se den særlige rolle, den store slæderejse spiller. I sit første udkast til den nordiske plan fra 30. maj 1920 skriver Knud:

Til Slut er det Lederens Mening at gøre en hurtig og afsluttende Rejse med Slæde til Eskimoerne i Alaska Distriktet og derfra over til de arktiske Stammer, Yuit-Folket, i Omegnen af East Cape.³⁵

Efter forelæggelsen af dette udkast må nogen imidlertid have overbevist ham om, at det er en rigtig dårlig idé. Det hedder i hvert fald i selve planen:

I Ekspeditionens 3. Sommer skal alt Arbejde omkring Hovedkvarteret være afsluttet og alle Samlinger hjemsendte. Tilbage er da kun Lederen med sin Assistent og et Par polareskimoiske

Deltagere. Efter i Efteraaret og Vinterens Løb at have afsluttet sit Arbejde inden for Centraleskimoernes Omraade, bryder han op over Ponds Bay til det norske Kvarter [ved Jones' Sound] og følges med disse til Thule.

Knud har dog ikke helt opgivet tanken, men indsat en stedfortræder. Således lader han den mulighed stå åben, at Mathiassen fra et ophold ved Coronation Gulf fortsætter mod vest til området omkring Mackenzie-floden, hvor han (som i plan 3) kan foretage indsamlinger af og hjemsende genstande. "Og han kan da maaske foretage sin Hjemrejse over Alaska, hvilket vil udvide Arbejdsomraadet betydeligt og være af stor Interesse".

Luksusudgave og skrabet model: plan 5 og 6 (1920-21)

Den ovenfor omtalte plan 4 fra sommeren 1920 hed "Den 5. Thule-Ekspedition til Centraleskimoerne og Amerikas arktiske Arkipelag". Det hedder de efterfølgende planer også, selv om det norske og svenske projekt er droppet, men det er åbenbart vigtigt for Knud at få den mere ubestemte udvidelse til arkipelaget med. I løbet af efteråret udarbejdes en ny plan (udateret)³⁶, som stort set rummer de samme opgaver, som det danske hold skulle have taget sig af i plan 4. Også her indgår kartografiske, geologiske og biologiske opgaver, men som i den forrige understreges det, at ekspeditionens hovedformål er af etnografisk og arkæologisk art. Deltagerlisten er også stort set den samme. Der er dog blevet tilføjet en motorfører, der skal betjene den motorbåd, som ekspeditionen regner med at medbringe. Også denne optrådte i den forrige plan, men Knud forestillede sig her, at den kunne betjenes af Freuchen og Bangsted.

Som planen foreligger, skal man – stadig i overensstemmelse med plan 4 – efter ilandsætning ved Fury and Hecla Strait opnå forbindelse med de forskellige inuitgrupper, primært kinipetuerne. Ekspeditionens vestgrænse udgøres i første omgang, dvs. de to første år, af Coppermine-floden og Coronation Gulf. Der opereres med endnu to års ophold og rejser, som der dog ikke siges meget om. Selv forestiller Knud sig, at han det tredje år vil være i området omkring den magne-

tiske nordpol og det fjerde år rejse over Baffinland og herfra følge inuits vandringsruter på Ellesmere Land og frem til Thule. Altså ingen antydning af en slæderejse mod Beringstrædet.

Den her skitserede plan, hvis omkostninger er anslået til ca. 450.000 kr., sendes 29. november 1920 ind til Undervisningsministeriet med ansøgning om økonomisk støtte. Inden der foreligger et svar, har Knud imidlertid foretaget en drastisk reduktion af den, måske fordi ministeren, venstremanden Jacob Appel, underhånden har foreslået en sådan. I hvert fald indsender han 28. januar 1921 en revideret udgave (plan 6)³⁷ med følgende kommentar:

Under Følelsen af, at det i disse Tider vil være forbundet med store Vanskeligheder at skaffe Midler til en Ekspedition af Omfang som Plan I (...), har jeg efter nøje Overvejelse omarbejdet Planen, reduceret Deltagerne og selve Ekspeditionens Varighed saaledes, at Ekspeditionen nu i dens nuværende Form vil kunne realiseres for en Sum af 200.000 Kroner.³⁸

Af den reviderede plan fremgår det, at ekspeditionen nu bliver en rent etnografisk ekspedition uden særlige hensyn til geologiske, zoologiske, botaniske, meteorologiske og geofysiske opgaver, at man giver afkald på at tage Comer med, og at man dropper motorbåd og dyrt overvintringshus og den lange, kostbare sejlads gennem Hudsonstrædet til Fury and Hecla Strait. I stedet sejles man fra Thule over til Baffinland, nærmere bestemt Ponds Bay, hvor man overvintrer og udforsker de derboende inuitter. Senere søger man så frem mod Igdlulik og Repulse Bay. I samme ombæring forsvinder filmfolkene og motorføreren, og hele ekspeditionen begrænses til to år. Hvor det i plan 4 var det store udtræk med mange videnskabsmænd og hele Norden repræsenteret og i næste omgang en noget mindre, men fortsat ambitiøs dansk ekspedition, er harmonikaen nu trykket helt i bund. Kun det mest nødvendige er indkalkuleret og på et skrabet budget. Af videnskabelige deltagere er der kun Knud selv, Freuchen og Mathiassen tilbage. Således er heller ikke Bangsted inkluderet i denne nye plan. Kun den dansk-grønlandske sekretær figurerer fortsat som en mulighed.

Knud er dog stadig optimistisk og mener ikke, at reduktionen vil gå ud over de etnografiske opgaver, han har stillet sig. Ja, egentlig virker

han ret tilfreds med denne reducerede plan, som Steensby næppe i samme grad havde bifaldet. Men Steensby er død 20. oktober 1920 under en hjemrejse fra USA og har ikke mulighed for at opponere. I et brev til Appel, der har bedt om en redegørelse for konsekvenserne af den stærke reduktion, anfører Knud udtrykkeligt, at når den først tilsendte plan (altså plan 5) "fik saa mange Opgaver paa sin Ønskeseddel, var det fordi disse Opgaver ønskedes løst af min Komites videnskabelige medlemmer"³⁹, dvs. primært Steensby – og altså, kan vi indirekte forstå, ikke af Knud selv.

Når Knud er så tillidsfuld med hensyn til den reducerede plan, har også det sin særlige grund, som han ikke lægger skjul på i et brev til Nyeboe fra 1. februar 1921:

Nu siger vi *proforma*, at Besparelsen fremkommer ved at vi har halveret *Tiden* – Ekspeditionens Varighed. Jeg er nu temmelig sikker paa, at dette ikke kommer til at gælde mig selv. Vel de andre Deltagere, men ikke mig. Men naar vi først er komne saa vidt, vil jeg jo heller ikke koste ret meget eller behøve ret mange Penge, der hvor jeg er.⁴⁰

Det sidste kommer Knud til at bide i sig igen, men det er en anden historie. Foreløbig kan vi blot konstatere, at også den rent etnografiske ekspedition altså nu falder i to dele, en, der vedrører de andre deltagere og Knud, og en, der alene vedrører Knud. Det fremgår tillige af den reducerede plan, men også først af denne, at Knud er orienteret om handelsstationen ved Chesterfield Inlet. Bl.a. derfor forestiller han sig, at han kan undvære motorbåden.

Knuds ovennævnte brev til Nyeboe rummer endnu en interessant oplysning, der vedrører Freuchen. Knud skriver, at den nye plan, der indtil videre kun har Knud, Freuchen og Terkel Mathiassen som deltagere, bør suppleres med endnu en mand.

Det kan ikke nytte noget, at Freuchen efterlades alene i Baffinsland, – han vil ikke kunne overkomme at faa noget ordentligt gjort – i den Tid Mathiassen og jeg besøger alle de mange Stammer i Hudson-Bugten og Nordvestpassagen. – Han maa have en Mand med, der kan tage sig af det rent etnografiske hos alle de mange og yderst interessante Stammer der.

Knud beregner, at det vil koste ca. 20.000 kr., og at de vil være godt givet ud. På den måde kommer Kaj Birket-Smith også med, dog nok mindre for Freuchens skyld end i egen ret.

Harmonikaen udvider sig med andre ord igen, både på den ene og den anden måde, og ikke mindst efter at Knud i det tidlige forår har været i London for dér at få aftaler med de canadiske myndigheder og Hudson's Bay Company, viser det sig, at den skrabede model ikke holder. Som Knud 19. marts skriver hjem til Nyeboe, må hele planen laves om. Det bliver fx alligevel nødvendigt at få "Søkongen" ind i Hudsonbugten og bygge et overvintringshus. Bangsted, der egentlig var sparet væk, kommer alligevel med, og før man får set sig om, er de to år, ekspeditionen var blevet reduceret til, blevet til tre.

Alt dette står klart, inden ekspeditionen begiver sig af sted. Forinden har man dog opnået 100.000 af de 200.000 kr., Undervisningsministeriet var ansøgt om. På den baggrund kan man også, som det hele tiden har været planen, henvende sig til kongen og bede denne om at være protektor for ekspeditionen.

Endelig udgave: plan 7 (1921) – og dog ...

Udvidelserne fremgår af den endelige ekspeditionsplan⁴¹, der ud over at inkludere Birket-Smith oplyser, at ekspeditionens hovedkvarter vil blive etableret ved Lyon Inlet, men i øvrigt følger det program, vi allerede kender. Med hensyn til ekspeditionens afslutning forestiller Knud sig, at "Søkongen" vender tilbage i 1923 og henter samlingerne samt Mathiassen og Birket-Smith. Hvad Knud selv og resten af deltagerne angår, hedder det:

I Løbet af Vinteren 1923-24 kører Lederen sammen med Peter Freuchen og Polareskimoerne ad Eskimoernes gamle Vandringsveje over Baffinsland, Lancaster Sound, Jones Sound, Ellesmeresland og eventuelt Heibergsland tilbage til Grønland, hvor Thule-Stationen naas i Foraaret 1924. Derfra Hjemrejse med "Søkongen".

Den store slæderejse tværs over Arktis er igen forsvundet, men af Knuds brev til Nyeboe kan vi forstå, at han ikke siger alt i sine planer, og som det fremgår nedenfor, er det sidste ord i den sag langt fra sagt.

Ifølge den reducerede plan skulle der ikke tages særlige hensyn til geologiske, zoologiske, botaniske, meteorologiske og geofysiske opgaver, men i denne endelige officielle plan er de ikke desto mindre omtalt i samme udstrækning som i plan 5, utvivlsomt for at fastholde billedet af ekspeditionen som bredt videnskabelig. Mere påfaldende er det, at selv om filmholdet blev droppet i plan 6, skal der stadig optages levende billeder på ekspeditionen.

Hvad endelig den store slæderejse angår, er den som sagt forsvundet i plan 7, men engang i midten af august måned, længe efter at ekspeditionen har forladt København, modtager komiteen et brev fra Grønland, hvor Knud udtrykker "et stærkt Ønske om saa vidt muligt at naa alle de vigtigste Omraader i Alaska, hvor der lever Eskimoer. Hertil føjer sig naturligvis en Rejse over Beringshavet til Yuiterne, som til Dels endnu er ganske ukendte". Og han fortsætter:

Naar jeg ikke har ønsket at bringe denne Plan ind i den foreliggende Oversigt over Ekspeditionens forskellige Opgaver, saa ligger dette i, at denne Rejse spænder over saa store Distancer, at man ikke paa Forhaand tør være bundet til at gennemføre den. Først naar man fra Hovedkvarteret nærmere har undersøgt de Betingelser, der kan være for en saadan Rejse, vil det være paa Tide at tage dette Afsnit ind under Ekspeditionens øvrige Opgaver.⁴²

Som vi nedenfor skal se, forestiller Knud sig, at han skal foretage rejsen frem og tilbage, altså på et tidspunkt vende tilbage til hovedkvarteret. Eftersom denne ekstra rejse ifølge hans egen beregning kan betyde, at han er borte et helt år, virker hans argument for ikke at nævne den ikke overbevisende. Med et så langt fravær burde han naturligvis i det mindste have anført *muligheden* af denne rejse.

Vi skal nedenfor vende tilbage til, hvorfor han ikke har gjort det, og foreløbig blot se på, hvad planen går ud på. Det viser sig, at den bygger på to muligheder, afhængig af overfartsmulighederne ved Beringstrædet, hvis overfartssted i begge tilfælde angives at være Cape Prince of Wales. Hvis han kan slæde over isen, vil han rejse i efteråret 1922 og bevæge sig via Mackenzie-floden, Fort Mc. Pherson og Fort Yukon til Beringstrædet. Hvis han må sejle, søger han i foråret 1922 op til Point Barrow, går med postskib til Beringstrædet og herfra i konebåd til East

Cape. Tilbagerejsen vil i første tilfælde gå langs kysten, i sidste ad floderne og over land. Særlig interesse knyttes til Fort Yukon, som Knud evt. på forhånd vil foretage en rekognosceringsrejse til. Her vil han nemlig, forestiller han sig, kunne møde en anden arktisk rejsende og forfatter, præsten Hudson Stuck, der vil kunne udstyre ham med de nødvendige oplysninger om overfartsmuligheder m.v.⁴³

Med vores kendskab til ekspeditionen er det mest påfaldende ved denne udvidede plan jo, at den handler om en rejse frem og tilbage. Forklaringen er sikkert, at han derved uanset udvidelsen vil kunne opretholde den officielle plan, ifølge hvilken Mathiassen og Birket-Smith i 1923 hjemgår med "Søkongen", mens han selv sammen med Freuchen og de grønlandske deltagere i løbet af vinteren 1923-24 slæder tilbage til Thule.⁴⁴

Planerne og den store slæderejse

Det skal ikke her i detaljer påvises, hvordan planerne forholder sig til den faktisk gennemførte ekspedition. Det vil af sig selv fremgå efterhånden. Samlet set gennemføres det program, der er lagt, men naturligvis ofte på en helt anden måde end forudset. Som noget af det mere interessante kan nævnes, at Knud i alle de senere planer forestiller sig, at han skal følges med Mathiassen og Freuchen med Birket-Smith, men arbejdsfordelingen bliver en helt anden. I det omfang Freuchen rejser med de to videnskabsmænd, er det alene med Mathiassen, mens det primært er Knud, der kommer til at følges med Birket-Smith. Samtidig kommer Mathiassen overvejende til at udføre arkæologiske opgaver, mens Knud og Birket-Smith tager sig af det etnografiske.

Når det gælder forholdet mellem planerne og den gennemførte ekspedition, er der dog ét spørgsmål, som ikke kan lades ukommenteret, og det er spørgsmålet om, i hvilken skikkelse den store slæderejse ender med at blive realiseret. Som vi ved fra den allerførste plan fra 1905, er den store slæderejse den oprindelige idé eller vision, og som vi ligeledes ved, fører den en omtumlet tilværelse over det lange åremål, planerne strækker sig over. Snart er den ude, snart inde igen og i flere forskellige skikkelser. Hvilken skikkelse optræder den i sidste ende i?

Den oprindelige idé gik ud på at finde inuits vandringsveje og deres oprindelse. Men nok så vigtigt var midlet til dette mål. Som Knud ud-

trykte det i 1905: "Sagen er jo den, at vi skal besøge alle Distrikter, hvori der findes Eskimoer – og heri ligger jo, om jeg saa maa sige, det store ved vor Ekspedition". Det handler om videnskab, men der er også tale om et personligt og kulturelt projekt. Hvordan hænger alle de forskellige nulevende grupper i verden sammen? Har de fælles sprog, fælles traditioner, fælles historie? Er de ét folk eller mange forskellige med forskellige udgangspunkter?

Som vi har set, fortøner spørgsmål som disse sig imidlertid i plan 2 fra 1909 og senere. Projektet koncentrerer sig om indlandsinuitterne og de endnu uudforskede grupper nord og øst for Repulse Bay. Det er vanskeligt at forstå det anderledes, end at der har været en vis modstand mod Knuds oprindelige plan, som han på den anden side har haft svært ved at opgive. I hvert fald er det påfaldende, at den store slæderejse igen fuldt ud er til stede i hans uofficielle plan fra 1915 og det lige så uofficielle oplæg til plan 4, men atter fraværende i den officielle udformning af såvel denne som de senere planer. Knud har sendt følehorn ud, men er tydeligvis blevet bedt om at trække dem til sig igen.

Sagen er jo også, at der er en vis uforenelighed mellem de to projekter. Det ene handler klart om videnskab, det andet om et grænseområde mellem videnskab, kultur og politik. Som folklorist og etnograf anerkender Knud fuldt ud betydningen og berettigelsen af det første, men med sin dobbelte identitet og som talsmand for grønlandsk-inuitiske interesser engagerer han sig stærkest i forhold til det andet.

Derfor spiller den store slæderejse, som vi har set, mere eller mindre skjult en vigtig rolle i planerne for til sidst, på et tidspunkt, hvor ekspeditionen er begyndt, og ingen mere kan stoppe Knud, at blive helt foldet ud.

Vender vi os nu til selve realisationen, er det tydeligt, at den rejse, som Knud foretager sammen med sine ledsagere, intet har at gøre med den, som han fra Grønland har fremlagt for sin komite. Derimod er det netop den rejse, han i 1905 havde stillet sig selv i udsigt. Tværs gennem årene og alle planerne er det den og den vision, den repræsenterer, der står tilbage, gennemført, sådan som han allerede dengang havde foregrebet den, med et par inuitter og under udnyttelse af deres rejseteknik.

Deltagerne

Når det gælder deltagerne i 5. Thule-ekspedition, er Peter Freuchen utvivlsomt den første, der engageres. Det har mere udtalt hele tiden været meningen, og ifølge et brev til Freuchen fra juni 1919 har Knud “intet højere Ønske end at faa dig med paa Rejsen til de amerikanske Eskimoer”.⁴⁵ Selv om det oprindelig var meningen, kom Freuchen ikke med på 2. Thule-ekspedition, og af forskellige grunde skal han mod sit eget ønske ikke fortsætte som bestyrer på Thule-stationen. Når han kommer med, er det bl.a. som en slags kompensation for disse tab. Som vi ved fra brevet til Nyeboe, har Knud ikke særlig høje tanker om, hvad Freuchen formår at udrette på ekspeditionen, men hans deltagelse kan ikke alene skrives på venskabets konto. Knud ved også, at Freuchen er en meget erfaren og udholdende ekspeditionsmand. Efter Freuchens stærke ønske bliver hans grønlandske kone Navarana ligeledes engageret.

Under 2. Thule-ekspedition havde Knud bedt Lauge Koch om at deltage i den amerikanske ekspedition. Men 2. Thule-ekspeditions tragiske forløb med to omkomne (vestgrønlænderen Hendrik Olsen og den svenske botaniker Thorild Wulff) skaber en konflikt mellem Koch og Knud og udelukker et fremtidigt samarbejde.⁴⁶ I stedet har Koch henvist til vennen Therkel Mathiassen (f. 1892), som Koch i 1915 har foretaget arkæologiske udgravninger med. Mathiassen er uddannet i naturhistorie og geografi, men har siden drengeårene haft arkæologien som sin lidenskab. Desuden er han elev af Steensby. Det er ikke til at sige, hvornår Mathiassen første gang er præsenteret for planerne, men han figurerer som sagt i plan 4, der er fra sommeren 1920. Han er på dette tidspunkt ansat som gymnasielærer i Viborg.

Noget tidligere, i 1920, er Helge Bangsted (f. 1898) kommet ind i billedet. Han er en entusiastisk ung mand med stor interesse for Grønland og det primitive liv. Formentlig har han selv henvendt sig via rygter om ekspeditionen. Han arbejder som journalist og er ligesom Freuchen tilknyttet *Politiken*. Knud kan også være blevet opmærksom på ham via digteren Emil Bønnelycke, som Knud har kendt i tiden omkring 1920, og som ligesom Bangsted var medlem af det såkaldte Valby Parnas, en kreds af unge forfattere med fingeren på pulsen i

De seks deltagere fra Thule-distriktet. Om Navarana og Iggiánguaq, se s. 90f. De øvrige deltagere ses samlet s. 92.

Arnarulúnguaq (Arnarluk, "det lille kvindemenneske").
Nationalmuseet.

Qâvigarsuaq Miteq ("Edderfuglen").
Nationalmuseet.

årene op til "the Roaring Twenties".⁴⁷ Bangsted var ungdomsven af Tom Kristensen⁴⁸, men forbindelsen er ikke, som man har forestillet sig, etableret ad den vej. Bekendtskabet mellem Knud og Tom Kristensen tilhører først tiden efter 5. Thule-ekspedition.

Selv om Bangsted figurerer som assistent på den første deltagerliste, har Knud ikke besluttet, at han skal med, et tegn på at initiativet stammer fra Bangsted selv. 1. september 1920 tager han på Knuds opfordring og for penge, han selv skaffer, til Grønland for at lære forholdene at kende og bor her bl.a. hos Knuds onkel, Jens Fleischer i Ikera-sak ved Umanak. Hans deltagelse er fortsat uafgjort i sommeren 1921 – han nævnes derfor ikke i den endelige plan – men han kommer altså i sidste ende med, ifølge et brev fra Knud til Nyeboe, fordi "det er et almindeligt Ønske hos alle, at han følger med som Assistent".⁴⁹

Nasaítordluarsuk ("Bådsmanden") og Aqatsaq.
Nationalmuseet.

Arqioq og Arnánguaq.
Nationalmuseet.

Som ovenfor nævnt bliver Kaj Birket-Smith (f. 1893) engageret på et ret sent tidspunkt, nemlig i april 1921. Baggrunden for hans deltagelse er formentlig, at Knud et par måneder før er ved at lægge sidste hånd på arbejdet med *Myter og Sagn fra Grønland I-III*, og Birket-Smith er i den forbindelse blevet hyret til at lave tillæggene til værket, dvs. resumeerne af de fortællinger og viser, der af pladshensyn har måttet udelades. Men bortset fra det er han på enhver måde en oplagt kandidat. Dels er han uddannet geograf med speciale i etnografi og ligesom Mathiassen elev af Steensby, der formentlig oprindeligt har anbefalet ham, dels har han allerede i to omgange været i Grønland.

I plan 4 nævnes blandt deltagerne "en dansk Grønlænder som Tolk og Sekretær", og Knud har formentlig allerede på det tidspunkt haft Jacob Olsen (f. 1890) i kikkerten. Med en seksårig seminarieuddannel-

se til kateket som baggrund og som dygtig hundekører og kajakmand er han selvskreven til stillingen.

Blandt deltagerne fra Thule har Knud som sit sikreste kort haft Ajako (f. 1895), som han har rejst med siden 1908, bl.a. på 2. og 4. Thule-ekspedition, men Ajako begår selvmord i foråret 1921.⁵⁰ Hans søster er Arnarulúnguaq (f. 1893), og hun og hendes mand Iggiánguaq (f. ca. 1890), en Thule-boer, som Knud har kendt siden 1903, engageres i stedet. Arnarulúnguaq bliver Knuds ene ledsager på den store slæderejse. Den anden, Qâvigarssuaq Miteq (f. 1899), er søn af Pearys kaptajn Robert (Bob) Bartlett og fætter til Ajako og Arnarulúnguaq. I en lille bog fra 1918, *Fra Verdens Ende, Mænd og Kvinder i Kap York Missionen*, har Knud skrevet om ham, og det fremgår her, at han har lært sig at læse og skrive og trods sin unge alder fungerer som en slags missionær ved Kap Seddon, ganske vist uden endnu at være døbt! Andre deltagere er Nasaítordluarsuk ("Bådsmanden", f. 1897), der ligesom Ajako deltog i 2. Thule-ekspedition, og som Knud kalder sin plejesøn. Han har sin kone Aqatsaq med. Desuden er Arqioq (f. ca. 1890) og hans kone Arnánguaq med. Hun er en erfaren syerske, og han har som ganske ung deltaget i flere amerikanske ekspeditioner.

Filmekspeditionen

Som allerede nævnt i planen fra 1915 indgår filmoptagelser fra dette tidspunkt som et led i planlægningen, og som det gælder den store slæderejse, er de snart inde, snart ude af planerne, i hvert fald når det gælder en eller flere deltagende filmfolk. De stikker for alvor hovedet frem i den nordiske plan, men forsvinder igen i den skrabede model, og udvidelserne af denne nævner ganske vist, at der skal optages levende billeder, men tilsyneladende ikke af nogen professionel fotograf.

I virkeligheden knytter der sig en ret kompliceret historie til dette aspekt. Det er velkendt at, der i 1923 ankommer en professionel fotograf, Leo Hansen, til ekspeditionen, dog kun til den sidste del af den store slæderejse, og dette beror på et ønske, Knud har fremsat ved årsskiftet 1922-23. Inden afrejsen i maj-juni 1921 har planerne en ganske anden karakter.

I forbindelse med sit første udkast til den nordiske plan fra maj 1920 har Knud haft møde med en ekspert på området, kongelig skue-

spiller Gunnar Sommerfeldt, der ud over at optræde i en masse filmroller også fungerede som manuskriptforfatter og instruktør ved Nordisk Film. Han har tillige erklæret sig parat til evt. at deltage i ekspeditionen som den ene af de to filmkyndige, der foreslås i planen. Knud forestiller sig, at disse vil kunne afslutte deres arbejde i løbet af et, evt. to år. Deres opgaver beskriver Knud nærmere på denne måde:

Saaledes som Ekspeditionens Rute kommer til at foreligge, vil vi faa en sammenhængende Række Optagelser fra det meste af Grønland, Baffinsland og Egnene omkring Hudsonbugten. (...) Paa den eventuelle Rejse over Melvillebugten og paa Farten tværs over Baffinsbugten vil der ganske givet blive rig Lejlighed til at filme Isbjørne og Hvalrosser; Fuglefjældene omkring Thule, baade Maagefjæld, Alkefjæld og Søkongefjælde vil give ganske enestaaende Billeder, ligesom Anløbningen af Kap Sparbo i Jonessund vil gøre det muligt at optage levende Billeder af Moskusokser.⁵¹

Sommerfeldt giver også selv sit bud på mulighederne:

En Billedrække, der viser Handels- og Bopladserne og Livet ved disse; en anden Billedrække, der viser alle Sider af Dyrelivet, tredje Billedrække med Naturoptagelser og i en fjerde og sidste Billedrække Eskimoernes Levevilkaar, Fangsterne, Slædefarterne, Kajakroning, Jagt paa Sturvildt, Sælfangst osv.⁵²

Filmen skal være en "levende Billedbog" over en mærkelig og storslået natur og dens folke- og dyreliv, beregnet for det store publikum.

Det slående ved disse signalement er, at der ikke synes at være den fjerneste forbindelse mellem ekspeditionen og filmoptagelserne. De sidste synes ikke at skulle belyse ekspeditionens opgaver, men alene at fungere som frapperende og eksotisk appetitvækker. En del af forklaringen er, at man i første omgang primært har interesseret sig for optagelser i Grønland, hvor ekspeditionen vil opholde sig de første par måneder inden overfarten til Hudsonbugten. Filmoptagelser i Grønland var så godt som ukendte – nogle af de første var Thorild Wulffs optagelser før og under 2. Thule-ekspedition – og levende billeder herfra derfor i sig selv et velegnet middel til at skabe indtryk af de områder, ekspeditionen skulle bevæge sig igennem. Desuden

var man allerede på dette tidspunkt opmærksom på de muligheder, der lå i at kombinere billeder fra ekspeditionen med 200-års jubilæet for Hans Egede. Sommerfeldt opererer derfor også med en film om Hans Egede, som vi dog ikke hører noget nærmere om.

For Knud selv synes det eneste formål med filmoptagelserne da også at være, at de kan skabe bredere opmærksomhed om ekspeditionen. Som han siger til sin komite i et brev fra november 1922:

Dette ønskede jeg, fordi jeg altid har været af den Opfattelse, at man gennem de levende Billeder fik en langt større Offentlighed i Tale, end det vilde være muligt gennem Bøger, ligesom jeg ogsaa har faaet Erfaringer for, at levende Billeder ofte kan bane vej ogsaa for Interessen for Bøgerne.⁵³

Der kommer ikke noget ud af dette første forsøg, bl.a. fordi Nyeboe – sikkert med rette – nærer den dybeste mistillid til Sommerfeldt.⁵⁴ I næste omgang er det stadig Nordisk Film, der er inde i billedet, men nu repræsenteret ved den mere erfarne filmmand og biografdirektør Eduard Schnedler-Sørensen. Ifølge en omtale i *Politiken* fra 1914 er han en alsidig herre, der ud over sine mange hverv i filmbranchen beskytter videnskaberne, holder stald på væddeløbsbanen, bor herskabeligt i Østerbros diplomatkvarter og er om ikke hel- så dog halvmillionær. Ved Knuds hjemkomst fra et kort besøg i Grønland i 1920 ankommer han til skibet i sin store automobil med Dagmar og børnene for at køre Knud hjem, så også på hende må han have gjort et vist indtryk.

Vi ved ikke noget om det, men forbindelsen til Schnedler-Sørensen udvikler sig givetvis positivt. I hvert fald er det ham, Knud fra nu af satser på, og måske har han allerede haft indflydelse på plan 5 (luxusudgaven) fra november 1920, hvor Knud gør meget ud af at understrege betydningen af filmoptagelser, bl.a. ved at vie dem et større selvstændigt afsnit:

Det er Ekspeditionens Hensigt at lade optage levende Billeder fra de Egne, som den kommer til at gennemfare.

Disse levende Billeder kommer til at omfatte baade Landskaber, Folkeliv og Dyrebilleder. Gennem Ekspeditionens Rute faar man en enestaaende Lejlighed til at gøre disse meget rig-

holdige og afvekslende. Disse Billeder vil paa en fortræffelig Maade kunne popularisere Ekspeditionens Resultater og føre dem ud til Folket. Det kan nævnes, at de Billeder, der vil blive optaget i dansk Grønland og blandt Polareskimoerne vil faa dobbelt Interesse, naar de senere sammenføres med Optagelser fra de amerikanske Centraleskimoer.

Herefter nævnes de tidligere nævnte muligheder for dyrebilleder, og teksten fortsætter:

Foruden det betydelige populære Materiale, der vil kunne fremskaffes, maa det ogsaa erindres, at de levende Billeder har en overordentlig stor Betydning for Etnografien som biologisk Videnskab.⁵⁵ Arbejds- og Fangstmetoder, Dans, Leg o.s.v. lader sig ad denne Vej gengive med en Anskuelighed, som det døde Billede ikke kan frembringe. Gennem Billedrækkens enkelte Led vil man endvidere kunne studere i Detailler Haandteringen af Redskaber, et Spørgsmaal, der med de ældre Metoder kun lod sig gøre gennem Tegninger, der altid efterlod Tvivl om Opfattelsens Rigtighed. Naar der ikke tidligere ad kinematografisk Vej er opnaaet bedre Resultater, skyldes dette sikkert, at Optagelsen ikke er ledet af en Fagmand. Det er vanskeligt for en Amatør baade at beregne Lysstyrken og det færdige Billedes Virkning. Det er derfor vigtigt at skaffe sig absolut sagkyndig Hjælp paa dette Felt.

Det er tydeligt at Knud nu er blevet mere bevidst om de videnskabelige muligheder, der ligger i filmmediet, noget, som sikkert har gjort ham endnu mere opsat paa at få filmfolk med.

I den senere skrabede udgave (plan 6) forsvinder filmfolkene som sagt igen – om det så kun er proforma, vides ikke – men da planen igen gradvis udvider sig, står der ganske vist intet om filmfolk, men af breve og andre dokumenter fremgår det klart, at de er med igen.

Ideen har i mellemtiden udviklet sig. Schnedler-Sørensen har således i løbet af vinteren eller senest i april 1921 fremsat et forslag om en “handlingsfilm” med deltagelse af ham selv som instruktør, H.F. Rimmen som fotograf og skuespilleren Carl Hillebrandt som aktør. I april er det ligeledes klart, at filmen tillige skal dække jubilæet, men

planen er fortsat, at filmholdet skal følges med Knuds ekspedition, såvel i Grønland som til Canada, hvor det dog ikke længere skal opholde sig i et større tidsrum. Ifølge planen rejser holdet med "Søkongen" til overvintringsstedet, bliver her i den tid, "Søkongen" losses, hvor der så er mulighed for at lave optagelser af området og inuitterne ved Lyon Inlet. Når "Søkongen" efter ca. en uge letter igen, følger holdet med tilbage til Grønland.

Der er imidlertid en hage ved denne plan, og den består i, at Hudsonbugten dengang også om sommeren var et isfyldt farvand, og at der dermed er en risiko for, at "Søkongen" bliver nødt til at overvintre. Der må derfor medbringes ekstra proviant, nu ikke blot til mandskabet, men også til filmfolkene, og Nyeboes udregninger viser, at det har skibet ganske enkelt ikke kapacitet til. Han foreslår derfor, at filmholdet indskrænker sig til opholdet i Grønland.

Efterfølgende sker der i første omgang det, at filmholdet, der består af de tre nævnte personer, kommer til at udgøre en selvstændig ekspedition, der økonomisk og administrativt er skilt ud fra 5. Thule-ekspedition. Der laves derfor senere en kontrakt, hvoraf det bl.a. fremgår, at Knud skal yde filmekspeditionen fri kost og passage ombord på "Søkongen", og at Schnedler-Sørensen skal dele overskuddet fra sine film med Knud og stille en række kopier til hans rådighed.⁵⁶

Ved filmekspeditionens afrejse 16. maj, hvor filmholdet ledsages af Freuchen, som dels skal ordne proviant- og hundespørgsmålet, dels være holdet behjælpelig den første tid, synes det imidlertid igen klart, at holdet skal med til Canada. Det fremgår såvel af kontrakten som de avisartikler, der skrives i den anledning, selv om disse sidste kun omtaler optagelser i Grønland. Om det så skyldes, at Nyeboes beregning alligevel ikke holdt, eller at denne var et snedigt forsøg fra hans side på at forebygge den nævnte risiko, der kan blive en dyr historie, skal være usagt. Frem for alt vidner det om, hvor opsat Knud har været på at få dem med. I sit stille sind har han måske endda tænkt, at en overvintring også for deres vedkommende ikke var det værste, der kunne ske.

I øvrigt kan Schnedler-Sørensen til aviserne oplyse, at det er hans hensigt at optage "to Arter af Films; en videnskabelig Film, der foreviger Naturen og Livet i vor nordligste Koloni, og en populær Film, hvor der ved Hillebrandts Hjælp oprulles Scener fra det daglige Liv,

Ved filmholdets afrejse i maj 1921. Fra venstre ses H.F. Rimmen, Freuchen med datteren Pipaluk, Eduard Schnedler-Sørensen, Carl Hillebrandt og Knud. Foto: Holger Damgaard. Det kongelige Bibliotek.

der kan fortælle det store Publikum om Grønlændernes Færden hjemme og paa Fangststederne, om deres Fester og Højtider paa Baggrund af den storslaaede Natur”.⁵⁷ Med den videnskabelige film sigtes til den genre, der kaldes kulturfilm, og med den populære film til handlingsfilmen. Den sidste er givetvis Schnedler-Sørensens idé og den første et krav fra Knud, der dog også synes helt indforstået med den anden, som er en økonomisk nødvendighed, hvis ikke filmekspeditionen skal belaste et i forvejen anstrengt budget.